

בשבילי אורייתא - ווארקא

ל"ג העה"צ רבי שמחה בונם ליברמאן זצ"ל והרבנית הצדיקת חוה שאשא מווארקא

הרב יצחק מאיר בריכה ליברמאן שליט"א

אלול

ימי רחמים ורצון

הלכה ומנהג

אלול תשפ"ו
גיליון רפ"ה

יו"ל ע"י:

בשבילי אורייתא - ווארקא

הרב יצחק מאיר ליברמאן שליט"א

רחוב אמרי ברוך 1א

בני ברק

ישראל

Bishviley Orayso - Vurke

1 a Imrei Baruch st

Bnei Brak

|srael

bishvileyorayso@gmail.com

כל הזכויות שמורות:

אלול תשפ"ו

גיליון רפ"ה

לשילי נשמת

אשר ה'יקח הנשמה ונאמנם, רחוק מידה רחוק, מסור רבנו ומסורנו,
קודם שיהיה נשמה חיה בלבנו, נשמה חיה בלבנו.

חיים בער ירמיהו ליברמאן

ה' **האמרי חורני רבי שמחה בונם ליברמאן**

שולביץ בשבת קודש פ' 'אחאה תעזרי' וגו' 'איקחן אלקי' וגו'
ט' באדר תשפ"ו

ת.צ.צ.ה.

ולשילי נשמת האשה החשובה והיקרה אשת חיל נשמת הסדיס
הרבנית הצ' מרת ברכה דבורה זילברברג

ה' **האמרי חורני רבי שמחה בונם ליברמאן**

שולביץ ט' באדר תשפ"ו
ת.צ.צ.ה.

תוכן עניינים

• פרק א - אלול ימי רחמים ורצון

עמוד ד'

- ימי רחמים ורצון
לדוד ד' אורי
אמירתו בבוקר
אחרי תפילת מוסף
אחרי מנחה - ערבית
תקיעת שופר
מספר תקיעות
הפסק תפילה לשמוע תקיעות
תקיעה ביחיד
מזמורי תהלים

• פרק ב - סליחות

עמוד ז'

- טעמים בזמן סליחות
אשמורת הבוקר
סליחות במוצאי מנוחה
זמן הסליחות
ברכות השחר
עטיפה בטלית
י"ג מדות בקול
עמידה בסליחות
וידוי
קדיש תתקבל
המתחיל במצוה
יחיד

• פרק ג - דקדוקי מצוה

עמוד י"א

בדיקת מזוזה
בדיקה כשאין חשש
חשש זיעה
בדיקת תפילין
כתיבה וחתומה טובה
לימוד מס' ר"ה, יומא, סוכה
תקוני זהר

לימוד הל' תשובה
שמחת נישואין באלול
רמזי חודש אלול - עמוד י"ג
מזל אלול בתולה

• פרק ד - ראש השנה

עמוד יד

- כל באי עולם נידונין
ערב ראש השנה
תענית ערב ראש השנה
נפילת אפים
תקיעות
תפילה בית עלמין
תספורת וכיבוס
בגדים נאים
סכין חדש
הפרדת דפי ספרים חדשים

• פרק ה התרת נדרים

עמוד טז

- התרה בער"ה
חומר נדרים
התרה לשעבר מודעה לעתיד
חרטה ופתח היתר
התרה בשלשה
קרובים
בעל בנדרי אשתו
מתירים יושבים
הבנת הנאמר
שליחות להתרה
נשים בהתרת נדרים
בן י"ב שנה
זהירות מנדר
ביטול מנהג ארעי
התרה עד ערב יו"כ

פרק א' אלול ימי רחמים ורצון

ימי רחמים ורצון

א. הימים מראש חודש אלול עד לאחר יום כיפור, הם ימי רחמים וסליחות ורצון. אותם ארבעים יום אחרונים שהיה משה רבינו בהר, לקבל את הלוחות השניות, התחילו מראש חודש אלול וביום הכיפורים נתרצה לו הקב"ה.^א ולכן תקנו רבותינו לומר סליחות בימים אלה. וכמו שיבואר להלן.

לדוד ד' אורי

ב. מר"ח אלול עד הושענא רבה, נוהגים לומר לאחר התפילה, מזמור כ"ז שבתהילים: לדוד ד' אורי וישעי^ב וגו'. ויש שלא נהגו לאומרו בציבור אחרי התפילה.^ג

מתי נאמר

ג. המזמור, לדוד ד' אורי, אומרים בבוקר לאחר גמר תפילת שחרית, אחרי עלינו לשבח, ואומרים קדיש יתום לאחריו^ד, יש שנוהגים לאומרו לאחר שיר של יום^ה. ויש שנהגו, שכשקוראים בתורה אומרים אותו בזמן פתיחת הארון, לפני בריך שמי^ו.

----- = מקורות וציטוטים = -----

- ^א טור סי' תקפ"א מביא פרקי דרבי אליעזר. מטה אפרים (סי' תקפ"א), משנ"ב שם.
- ^ב יסוד המנהג עפ"י מדרש (שוחר טוב): אורי בר"ה וישעי ביה"כ, ואח"כ כי יצפנני בסוכה, רמז לסוכות, אלף למטה (ס"ק ו'). משנ"ב (ס"ק ב'). ובמדרש (רבה ויקרא כ"א).
- בס' "יערות דבש" להגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל: בפרק זה, לדוד ד', נזכר י"ג פעמים שם הוי"ה - שם של רחמים, כנגד י"ג מידות של רחמים.
- בס' 'שם טוב קטן' (מהראשון רבי בנימין בייניש ב"ר יהודה לייב כהן) כתב: הא לך סוד גדול כל האומר מזמור זה מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, ואפילו גזירה רעה כתובה על האדם משמים, יכול לבטלה, ומבטל מעליו כל גזרות רעות וקשות, ויוצא בדימוס זכאי בדין. וצריך לזוהר מאוד מאוד שיאמר זה המזמור ערב ובוקר דבר יום ביומו וכו' אזי הוא מובטח שיוציא שנותיו וימיו בטוב וערב לו, ויכניע עי"ז כל מיני מקטרגים. וכ"ה בס' 'זכירה' (מהראשון ר' זכריה סימנר). מורה באצבע לחיד"א (סי' ב') מנהג טוב לומר אחר כל תפילה מזמור לדוד ה' אורי וישעי ובפרט מר"ח אלול עד הושענא רבא (מתוך מאמר של הג"ר דוב לנדאו שליט"א).
- ^ג מעשה רב להגר"א (הל' פסד"ז אות נ"ג ס"ק ג'): מר"ח אלול עד יוה"כ א"א קאפיטל כ"ז. הרה"ק החוזה מלובלין. היהודי הק'. ילקוט מנהגי אפטא (אות נג). זידיטשוב. רופשיץ. אוצר החיים צאנז (אות רכ"ו). תשו' דברי משה (סי' ל"ה). מפני שמקור אמירתו בתפילה בציבור, הוא בס' חמדה"י.
- ^ד חיד"א. מט"א. משנ"ב (ס"ק ב'). וכמה מבני עדות המזרח אינם אומרים המזמור.
- ^ה סידור הגרש"ז. ליקוטי מהרי"ח: ברוב מקומות אומרים אותו אחר השיר של יום וכו' וכמו ברכו נפשי בר"ח.

ויש שנהגו לאומרו מיד לאחר חזרת הש"ץ השמו"ע^א.

ד. ביום שיש תפילת מוסף, נהגו לאומרו בגמר תפילת מוסף^ב,
ויש נוהגים לאומרו לאחר תפילת שחרית^ג.

אחרי מנחה - ערבית

ה. בערב, יש שנהגו לאומרו לאחר תפילת המנחה^ד. ויש שנהגו לאומרו לאחר
תפילת ערבית^ה.

תקיעת שופר

ו. מראש חודש אלול ואילך, נוהגים לתקוע בציבור בכל יום לאחר גמר תפילת
שחרית, **תקיעה שברים תרועה תקיעה**^א, מפני שכשעלה משה למרום תקעו
שופר במחנה להודיע לישראל שלא יטעו עוד^ב.
וע"ד המוסר, התקיעות להחריד הלב להחזירו בתשובה כמש"כ (עמוס ג,ו), אם יתקע שופר
בעיר ועם לא יחרדו^ג.

ז. תוקעין כל ימי חודש אלול עד ערב ראש השנה^ד. ואז אין תוקעין כלל אפילו
להתלמד^ה.

ח. יש נוהגין לתקוע כל יום תשר"ת, תש"ת, תר"ת^א.

----- = מקורות וצינונים = -----

^א ולאטשוב. סטראטין. נדבורנא. בליקוטי מהרי"ח מבאר מפני שבמזמור הזה יש בו הכוונה של
י"ג מדות הרחמים ולכך יש בו י"ג שמות הוי"ה, לכך יש שייכות לתפילת י"ח.
^ב ליקוטי מהרי"ח, אפשר הכוונה עפימ"ש בסידור ר' שבתי שבמזמור הלז יש בו הכוונה של
הי"ג מדות של רחמים, ולכך יש בו י"ג שמות הוי"ה ולכך אומרים אותו מר"ח אלול כי מר"ח
אלול נפתחו הי"ג מקורות מי"ג מכילין דרחמי וכו' כמ"ש הלבוש (תקפ"א) שהי"ג מדות במקום
תפילת י"ח.

^ג ראה מטה אפרים (סעיף ו')

^ד מט"א (סעיף ו'). משנ"ב (ס"ק ב').

^ה מט"א (סעיף ו'). סידור הגרש"ז. משנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק ב')

^א אלף המגן ס"ק י'. בן איש חי (שנה א' פקודי ו').

^ב רמ"א סי' תקפ"א (סעיף א'). מט"א (סעיף ז')

^ג כתב הטור (תקפ"א) ע"כ התקינו שיהיו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה וכל החודש כדי להזהיר
ישראל שיעשו תשובה שנאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, וכדי לערבב השטן.

^ד לבוש. חי אדם (כלל קל"ח א'). משנ"ב.

^ה מהרי"ל הסביר, כדי שישבור השטן שיום הדין כבר עבר, מטה משה. וגם כדי להבדיל בין
תקיעות מתקנת חכמים לבין תקיעות ר"ה מן התורה, לבוש.

^ו מט"א סעיף ז'.

ט. יש שנהגו, שביום שקוראים בתורה, תוקעים אחרי החזרת ס"ת לאה"ק לפני סגירת דלתות ארון הקודש.

הפסק תפילה לשמוע תקיעות

י. אם שומע תקיעות כשעומד באמצע תפילת שמונה עשרה, אע"פ שמוותר לו להפסיק ולשמוע^י אבל אינו צריך להפסיק^ט.

יחיד

יא. המתפלל ביחידות, אינו צריך לתקוע בשופר^ב.

מזמורי תהלים

יב. נוהגין שבכל ימות החול מר"ח אלול, לאחר התפילה, אומרים בציבור עשרה מזמורים תהילים, ומתכונים לגמור כל תהלים שני פעמים לפני ראש השנה, והוא עולה כמנין כפ"ר^{כא} ויש שאומרים ח"י מזמורים כל יום^{כב}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^י בב"ח סי' תקצ"ב (ס"ק ג') מביא מהערוך שכל יחיד התוקע בציבור אין לו לתקוע אלא בסדר הזה, וכתב שלא נהגו כן. פפד"מ. ברית כהונה, מנהג ג'רבא. כתר שם טוב. נדבורנא.

^{יח} הגר"ח"ק, תשו' משנת יוסף.

^{יט} משנה הלכות נתיבות הלכה ג' 24.

^ב תשו' ציץ אליעזר ח' י"ב סי' מ"ח.

^{כא} מט"א סעיף ח'. משנ"ב (ס"ק י"ג). בס' אגרא דכלה (צירופי בראשית קע"ו) בראשית יצורף ית"ב אר"ש. מנהג ישראל תורה היא, לומר תהלים בכל חודש אלול. ראשי תיבות י'אמרו ת'הלים ב'חודש א'לול ר'צוים ש'בחינו.

^{כב} דרכי חיים, צאנז

פרק ב סליחות

יג. נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים. בני עדות המזרח מתחילים מר"ח אלול.

יד. בני קהילות אשכנז מתחילים לומר סליחות מיום ראשון שלפני ראש השנה^כ. וכשחל ראש השנה ביום שני או שלישי, אז מתחילים מיום ראשון שבוע שלפניו^{כז}.

יד. בספה"ק כתבו בזה כמה טעמים:

א. שיוכלו להתענות י' תעניות עם יו"כ כנגד י' ימי תשובה, לכן מתחילים ארבע ימים לפני ראש השנה^{כח}.

ב. קרבנות טעונים ארבע ימי ביקור לפני הקרבנות, ובר"ה מפני שכתוב ועשיתם עולה (במדבר כה, כז) לכן יעשה אדם עצמו כאילו מקריב עצמו, לכן קבעו ארבעה ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם^{כט}.

ג. מתחילים ביום ראשון שהוא ראשון למעשה בראשית, ומפני שאדם תכלית הבריאה לעבודת השי"ת לכן מתחילים בתשובה ביום ראשון לבריאה^ל.

טז. הגה"ק בעל שפע חיים מצאנו אמר, שלמנהג בני אשכנז לא נהגו לומר סליחות מר"ח במשך כל החודש, כיון שהחשיבו יותר לנצל הזמן באשמורת הבוקר ללימוד התורה. ורק ימים אחדים לפני ר"ה אמרו סליחות, והעיקר להשכים בבוקר ולעסוק בתורה.

וכ"כ בעל שבט הלוי: בני אשכנז שאין אומרים סליחות אלא מיום ראשון שקודם ר"ה, מ"מ יש להם להשכים להוסיף מר"ח אלול בעבודת השי"ת, ולקיים את הכתוב "קומי רוני בלילה לראש אשמורות, שפכי כמים לבך נוכח פני ה'".

אשמורת הבוקר

טז. נוהגים לקום באשמורת הבוקר, מפני שא"י במס' ע"ז (ע"ז ג:) שהקב"ה שט בלילה ב"ח עולמות ובג' שעות אחרונות הקב"ה שט בעולם הזה^מ, והרי הוא קרוב לנו בכל קראנו אליו באותו זמן (לבוש).

----- = מקורות וצינונים = -----

^{כג} שו"ע סי' תקפ"א, רמ"א שם

^{כד} מנהגי טירנא, רמ"א (תקפ"א א') מטה אפרים (סעיף י"א).

^{כה} לבוש. משנ"ב

^{כו} אלף המגן (תקפ"א א"ג).

^{כז} ערוה"ש סעיף ג'

^{כח} מנהגים ר"א טירנא, (סליחות, עמ' פ"ז). פרישה (סי' תקפ"א) אמרין במס' ע"ז דהקב"ה שט בשמונה עשרה עולמות בלילה ובשלוש שעות אחרונות בבוקר הוא שט בעולם הזה. משנ"ב (שם ס"ק א').

סליחות במוצאי מנוחה

טז. ביום ראשון של סליחות, יש שאומרים סליחות במוצאי"ק בחצות הלילה.

א. מפני שאומרים אז הפיוט "במוצאי מנוחה".

ב. מפני שבשבת קודש יש שמחת התורה שעסקו בו בשבת וגם עונג שבת ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה^כ.

ג. בסליחות נאמר איך נפתח פה, ובאיזה פנים נבוא לשפוך שיח לפני ד'. ובמדרש (בראשית) ויברך את יום השביעי, ברכו במאור פנים, ולכן במוצאי"ש יש לנו פנים לבוא לפניו (מהרי"ד מבעלז).

זמן סליחות

יז. זמן אמירת סליחות הינו החל מחצות הלילה ואילך^ל, אבל בחצי הראשון של הלילה אין אומרים סליחות וי"ג מדות^{לא}.
יש שאמרו סליחות בזמן שליש הלילה^{לב}.

ברכות השחר

יח. המשכים לסליחות צריך לברך מקודם ברכת על נטילת ידיים וברכות התורה, ולאחר אמירת סליחות כשכבר האיר היום, יטול ידיו שוב בלי ברכה^{לד}.

עטיפה בטלית

יט. השליח ציבור מתעטף בטלית^{לד} ואינו מברך על הטלית כשלובשו בעוד ליל^{לה}.
לכן, לא יקח טלית שלו ולא של קהל^{לז}, אלא טלית של חבריו, ויכוין שנוטלו רק לכבוד ולא לקנותו^{לו}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^כ לקט יושר.

^ל מג"א (סי' א' ס"ק ד'): המקובלים האריכו בענין תפילת חצות, וברקאנטי וכו' ובמחצה"ש שם ביאר דהא דראשונים לא הזכירו זמן עת רצון של חצות, משום שלא היה לפנייהם ספר הזוהר הק', כי עדיין לא נתגלה בימיהם, אבל עתה שנתגלה ספר הזוהר ומבואר בו דחצות לילה היא עת רצון וכו'. ובס' דברי תורה (ח"א סי' ע"ו). עי' תשו' אגרות משה או"ח (ח"ב סי' ק"ה).

^{לא} מג"א (סימן תקס"ה ס"ק ה'). מט"א (סימן תקפ"א ס"כ) שערי תשובה (סי' תקפ"א א'). משנ"ב (תקס"ה י"ב). ולהתחיל סמוך לחצות כשי"ג מדות נאמר לאחר חצות, יש להקל (הליכות שלמה פ"א ה"ל ד').

^{לב} ראה שו"ע (או"ח סי' א סעיף ב'): המשכים להתחנן לפני בוראו, יכוין לשעות שמשתנות המשמרות, שהן בשליש הלילה, ולסוף שני שליש הלילה ולסוף הלילה. ראה משמרת שלום (סי' מ"א ד'). בתשו' אגרות משה (או"ח ח"ב סי' ק"ה) שיחלק הלילה מצאה"כ עד עלוה"ש לג' חלקים ויכוונו בשעת החלפת האשמורה הראשונה בשניה, ומתיר במקום הדחק.

^{לג} מטה אפרים. משנ"ב (סימן ו' ס"ק י"א).

^{לד} מפני כבוד הציבור. מג"א בשם לבוש

^{לה} ט"ז ס"ק ב'. לבוש סעיף א'. משנ"ב (ס"ק ו')

^{לו} כיון שהקהל קנו אותו ע"ד שמי שלובשו הוי שלו שו"ע (סי' י"ד ס"ק י"א)

כ. לא יאמר החזן סליחות בלא עטיפת טלית משום שאומרים בסליחות הי"ג מדות, ואמרינן במדרש (ר"ה יז:) נתעטף הקב"ה כש"ץ ולמד למושה הי"ג מדות, ש"מ שצריך עטיפה (לבוש).

י"ג מדות בקול

כא. יש המגביהין קולם בעת הזכרת י"ג מדות, ויש סמך לזה מפרקי דרבי אליעזר^{לח}.

עמידה בסליחות

כב. טוב לעמוד כשאומרים סליחות^{לט} ואם קשה לו, יעמוד עכ"פ באמירת א' מלך יושב, וי"ג מידות^מ.

וידוי

כג. הוידוי שבסוף הסליחות, יש אומרים אותו ג' פעמים (מט"א סעיף י"ח) ויש נוהגין לאומרו פעם אחת^{מא}. ויתודה מעומד^{מב}.

קדיש תתקבל

כד. לאחר הסליחות אומר הש"ץ קדיש עם תתקבל^{מג}.

כה. נוהגין לומר קדיש תתקבל, גם אם מתפללים מיד אחר כך^{מד}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{לו} מג"א ס"ק ד'. א"ר ס"ק ל'. משנ"ב (ס"ק ו').

^{לח} כשעבר, הסיר הקב"ה את כף ידו וכו' התחיל משה צועק בקול גדול ואמר ד' ד' א' רחום וחנן וגו' פרדר"א פ' מ"ו.

^{לט} א"ר בשם קיצור של"ה. מט"א ס"י"ח

^מ שם. הליכות שלמה (תפלה פ"ו הע' 38)

^{מא} פרע"ח להאר"י ז"ל שער הסליחות שער ח'. מעשה רב.

^{מב} שו"ע סי' תר"ז ס"ג. משנ"ב ס"ק י'

^{מג} כי הסליחות נתקנו על סדר התפילה, אשרי כנגד פסוקי דזמרא, סליחות עם י"ג מדות במקום תפילת שמו"ע, ואח"כ נפילת אפים כמו אחר שמו"ע, ומסיימין ואנחנו לא נדע. לבוש. אלף המגן (ס"ק מ"א).

^{מד} מבית לוי חודש אלול סעיף ח'. שחולק על הא"א מבוטשאטש הסובר שאם מתפללים מיד, אז הקדיש תתקבל עולה גם לסליחות.

המתחיל במצוה

כו. יש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות, מתפלל כל היום. שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור^{מ"ה}.

ויש שלא נהגו כן^{מ"ו}.

יחיד

כז. המתפלל ביחידות יכול לומר הסליחות שאין בהם שלוש עשרה מידות^{מ"ז}. ואם אומרם בניגון של קריאה בתורה^{מ"ח} מותר^{מ"ט}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{מ"ה} מעגלי צדק. בלבוש (סעיף א') משמע שחרית ומנחה, ומדרכי משה משמע שגם מתפלל ערבית שלפניו

^{מ"ו} ערוה"ש סעיף ו'.

^{מ"ז} משנ"ב (ס"ק ד'): יוכל לומר אותם שאין בהם שלש עשרה מדות. ובסליחה שנזכר י"ג מדות ידלג אותן תיבות. וכן אותם הבקשות שהן בלשון תרגום כגון מחי ומסי וכו' ומרן די בשמיא כו' לא יאמר כשאין שם מנין עשרה (א"ר ט')

^{מ"ח} מט"א סעיף כ"א

^{מ"ט} שו"ע תקס"ה ה', משנ"ב (ס"ק י"ב). ובתשנ"ו אג"מ (י"ד ח"ג סי' כ"א), גם בניגון לימוד.

פרק ג' דקדוקי מצוה

כח. יש אנשי מעשה נוהגין שבחודש אלול מפשפשים בדקדוקי מצוה, להיות בודק ובוחר תפילין ומזוזות שלהם וכל אשר ימצא שם בדק בשאר מצות, והוא מנהג טוב.^י

בדיקת מזוזה

כט. מזוזה של יחיד, בודקין פעמיים בשבע שנים, היינו כל 3 וחצי שנים^{כא}, לכן אם הוא קרוב לזמן שחייב לבדוק, יבדוק באלול.

ל. בזמננו, שמניחים את המזוזה עטוף היטב, ניילון וכדו', אם אין חשש ריעותא, (כגון רטיבות, שמש) אין חיוב לבדוקן אפילו לאחר זמן רב.^{כב}

לא. תפילין שהוחזקו בכשרות אינם צריכים בדיקה לעולם^{כג} אם יש חשש מזיעה יבדקם.^{כד}

בדיקת תפילין

לב. בתי תפילין בימינו העשויים מעור בהמה גסה, מעובדים היטב ותפורים וסגורים היטב, כל זמן שלא ידוע לו שאירע להם תקלה (כגון נפילה למים, שהייה ממושכת בשמש וכו') אין צורך לבדקם.^{כה}

כתיבה וחתימה טובה

לג. כשכותב אדם לחבירו אגרת שלמים, מר"ח אלול, נוהגין שרומז לו במכתבו שמעתיד עליו שיזכה בימי הדין הבאים לטובה להיות נכתב ונחתם בספר חיים טובים.^{כו} וישאלו איש לירעהו לישלום ר"ת אלול.^{כז}

----- = מקורות וציטוטים = -----

^י מטה אפרים סי' י'.

^{כא} שו"ע יו"ד סי' רצ"א א'

^{כב} שולחן גבוה. קול יעקב

^{כג} שו"ע או"ח (סי' ל"ט סעיף י')

^{כד} מג"א. משנ"ב (שם ס"ק כו)

^{כה} הליכות שלמה (פ"ד או' ל"ו), ואדרבה מצוי קלקולים שונים לאחר פתיחת הבתים והוצאת הפרשיות והחזרתם.

^{כו} מהרי"ל, מטה אפרים.

^{כז} ליקוטי מהרי"ח.

לימוד מסכת ר"ה, יומא, סוכה

לד. כל מצוות החודש וענייניו נכללים בלימוד המסכתות ראש השנה, יומא, סוכה, לכן מחויב כל בעל נפש לגזול מעתותיו הספורות ולקבוע לימוד מסכתות אלו בימי אלול שהיא הכנה לחודש השביעי, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו^נ.

תקוני הזהר

לה. יש נוהגים ללמוד בס' תקוני הזהר בימי אלול עד ליוה"כ^{נט}. ואפילו אם לא מבינים, מכל מקום הלשון מקדש ומסוגל מאוד לנשמה^פ.

לימוד ה' תשובה

לו. הגאון מטשעבין בעל ה"דובב מישורים" זצ"ל, סיפר שאביו הג"ב כוכב מיעקב זצ"ל למד מדי אלול, רמב"ם הלכות תשובה. שנים רבות לאחר פטירתו היו הדפים רטובים מדמעותיו^{פא}.

שמחת נישואין באלול

לז. גם הנמנעים מלערוך שמחת נישואין בסוף החודש, לאחר מילוי הלבנה, אינם צריכים להימנע מנישואין בסוף חודש אלול^{פב}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^נ שם משמואל (פ' שופטים תרעה), משם אביו האבני נזר.

^{נט} אור צדיקים, אשרי מי שמשלים ספר תיקוני זוהר בימים אלו. כסא מלך. כף החיים.

^ס קצה המטה (סי' תר"ג ז').

^{סא} בצלו חמדתי. לוח דבר בעתו.

^{סב} דרכ"ת סימן קע"ט (ס"ק י"ח) בשם בני יששכר. תירוש ויצהר (סי' קי"א). ערוה"ש אבה"ע (סי'

ס"ד סי"ג). שד"ח מער' חתן כלה (כ"א ז' ובאות כ"ג). ערוך השולחן (אבה"ע"ז סי' ס"ד י"ג).

ומנהג בעלז שגם בחודש אלול אין עורכים נישואים בסוף החודש, עזר מקודש בעלז (עמוד ר').

רמזי חודש אלול

בתרגום על הפסוק, ויתורו את הארץ, "ויאללון ית ארעא (במדבר מ"א) והשם אלול הוא ע"ש שבחודש זה כ"א מופשט ובורק ומפשפש במעשיו לקראת יום הדין.

את לבבך ואת לבב, ר"ת אלול, לכך נהגו להשכים להתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך. וכן לולא האמנתי לראות בטוב ה', לולא, אותיות אלול, שמאלול ואילך חרדתי נגד ה'. (בעל הטורים. דברים ל"ו)

אלול שיהי' לישראל א"רון ל"חות ו"שברי ל"חות א"מות ל"יעקב ו"חסד ל"אברהם שני כסאות למשפט אל"ו ו"א"ל דוד ונאבד זה החודש מן עשו א"י ל"רשע ו"איו ל"שכנו ויהי האדם א"הוב ל"מטה ו"נחמד ל"מעלה לעשות תשובה א"ני ל"דודי ו"דודי ל"י ולפיכך ברשעים שסתם הקב"ה את לבן מלעשות תשובה כמו"ש כי אני הכבדתי א"ת ל"בו ו"את ל"ב עבדיו מושגי לגוים ויאבדם לא עשה כן לכל גוי אבל בישראל כתיב ומל'י אלקיך א"ת ל"בבך ו"את ל"בב זרעך ובא לציון גו' א"ל ו"ל"שבי. (מגלה עמוקות. עקב)

בספה"ק ישנם הרבה רמזים: אני לדודי ודודי לי. אנו לי ועינינו לי. לברכה ולא לקללה אמן. להצילך ולתת איביך לפניך (בני יששכר) אי"ש לרעהו ומתנות לאביונים ר"ת אלול. והרמז תשובה, תפילה וצדקה.

והאלוקים א"נה לידו ושמתי לך מקום וגו'. (שמות כ"א י"ג) ר"ת אלול. הכוונה ברמז הזה, אפילו אדם אינו מכון הנה אלוים מזמן לידו באלול מקום אשר ינום שמה. (שער יששכר אלול אות ט')

אלול - בגימטריא "בינה" והוא עולם התשובה. ולבבו יבין ושב ורפא לו. ומה טוב דהחדש הזה שבטו הוא זבולון, כמו"ש בספרים, והרי הוא היה המחזיק בידי לומדי תורה. ולפחות בחדש הזה יאחו צדיק דרכו של זבולון לעשות צדקה עם עמלי תורה. (מועד לכל חי להר"ח פלאגי סי' י"א אות י"ד).

בס' סופי תאנים סימן ל"ה: ראה אנכי נתן וגו' נוטריקון: ר"אש א"לול ה"בט א"שר נ"גד כ"ל י"שראל נ"ושא ת"שובה נ"כוונה. (מועד לכל חי סימן י"א אות ה')

א"ר י"ה: שאני לא ירא (עפוס ג') אריה ר"ת א"לול, ראש השנה, יום הכפורים, ה'ושענא רבה (מטה משה. אליה רבה).

מזל אלול - בתולה.

רמז בכתוב (ירמיהו ל"א) שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה. לפי שחודש זה הוא זמן לתשובה לפני יום הדין של ר"ה.

ורמז בכ' (עפוס ה' פ' ב') קום בתולת ישראל (מגלה עמוקות פ' עקב).

חודש זה הוא זמן לתשובה לפני יום הדין של ר"ה. **"מזל אלול בתולה"**, בגימ' "אם הבנים שמחה הללויה-ה". כי תשובה היא בחינת בינה אימא עילאה, ע"כ הרמז לחודש המסוגל לתשובה.

ורמז ב"אז תשמח בתולה במחול", כלומר הבתולה (רמז לחודש אלול שמזלה בתולה) תשמח המחול (כשימחול השי"ת עונותיהם של ישראל) (בני יששכר). מז"ל אלו"ל בתולה, גי' מז"ל ניסן טל"ה, ומז"ל אב ארי.

והענין עפמ"ש האריז"ל לשוב בתשובה באב, קודם אלול, והתשובה הנכונה היא תשובה עילאה, ומאהבה, והיא בחודש ניסן (שער יששכר אלול אות ט"ז)

פרק ד ערב ראש השנה

א. באחד בתשרי ראש השנה^{טז}, וכל באי העולם נידונין לפני הקב"ה^{טז}.

ערב ראש השנה

תענית ער"ה

ב. כתב השו"ע, נוהגים להתענות ערב ראש השנה^{טז}, וכתב הרמ"א שאין צורך להשלים התענית^{טז}.

ער"ה לאחר חצות יכול לאכול^{טז}. המתענה עד מנחה גדולה, יכול להתפלל ולומר עננו^{טז} ואח"כ לאכול.

נפילת אפים

ג. בערב ראש השנה אין נופלים על פניהם^{טז}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{טז} ראש השנה (טז). אי' ברבינו בחי' (דברים יא יב) מרשית השנה, חסר אלף, ויהיה הרמוז לחדש תשרי שהוא ראש השנה לבריאתו של עולם, ודרשו רז"ל (ר"ה ח.) מראש השנה נידון מה יהא בסופה.

שנת תשפ"ה: במוקפים "פורים משולש", ו"ערב פסח שחל בשבת", תאריך י' בטבת בע"ש.

^{טז} מס' ראש השנה (ט"ז). אדם נידון בר"ה וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים.

כתב הר"ן (ט"ז). למה אדם נידון בר"ה יותר משאר ימים, מפני שאדם הראשון נברא בר"ה ובאותו יום בשעה עשירית, סרח. ואח"כ נידון ויצא בדימוס, אמר לו הקב"ה זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס, כך יהיו בניך עומדים לפני בדין ביום זה ויוצאין בדימוס. וגם בשמים יש אות שמזל חודש זה מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לד'.

^{טז} כתב הטור (סי' תקפ"א), נוהגין באשכנז להתענות כולם בערב ר"ה וסמך לזה ממדרש רבי תנחומא (אמור סי' ל') וכו' משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו לו, בא אליה בחיל לגבותו, כשנתקרב אליה ב' פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו אין לנו מה ליתן לך, הניח להם שליש. כיון שנתקרב יותר יצאו בינוני העיר לקראתו הניח להם שליש השני וכו' כך המלך זה הקב"ה בני המדינה אלו ישראל שמסגלין עוונות כל השנה ערב ראש השנה הגדולים מתענים ומוותר להם שליש עונותיהם וכו'. ובשו"ע (שם סעיף ב'). מהר"ל (הל' ימים הנוראים ז'). ומדייק הפרישה מדוע מתענין כולם, מפני שבדבר שהוא צער לו כל הרוצה לעשות עצמו גדול עושה.

^{טז} רמ"א (סי' תקפ"א סעיף ב').

^{טז} באלף המגן (תקפ"א ס"ק ע"ג) הביא מס' יסוד ושורש העבודה שעדיף להתפלל מנחה בצבור מתפלה ביחידות לפני שאוכל, ובתשו' שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קמ"ז) אין נפק"מ אם מתפלל מנחה לפני או אחר אכילתו, רק לאחר חצות יאכל כל שעה שירצה.

^{טז} מחצה"ש (סי' תקפ"א ס"ק י') משנ"ב (תקס"ב ס"ק י'), באדם חלוש בודאי יכול לסמוך להקל להתענות רק עד מנחה גדולה ולהתפלל מנחה ותפילת עננו ולאכול.

^{טז} מהר"ל במנהגים הל' ר"ה א'.

תקיעות

ד. אין תוקעין בשופר^א אפילו אם חל יום ראשון של ראש השנה בשבת^ב.

תפילה בית עלמין

ה. יש מקומות שהולכים להתפלל בבית עלמין בערב ראש השנה^ב.

תספורת וכיבוס

ו. מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה להראות שאנו בטוחין בחדו יתברך שיוציא לצדק משפטינו^ב.

בגדים נאים

ז. ילבש בגדים נאים לכבוד ראש השנה, אבל לא בגדי רקמה ומושי כביום טוב^ב.

סכין חדש

ח. מובא בס', סגולה לקנות סכין חדש בערב ראש השנה^ב.

הפרדת דפי ספרים חדשים

ט. מהזור או ספר חדש, ראוי לדפדף את העמודים לפני כניסת החג בכדי להימנע מחשש איסור ביום טוב^ב.

----- = מקורות וציונים = -----

^א שו"ע (סי' תקפ"א סעיף ג'), ובדרכי משה שם. ממחר"א טירנא (מנהגי סליחות עמ' פו) והטעם, כדי לערבב השטן. במשנ"ב (שם ס"ק כ"ד) הביא טעם שאין תוקעין בער"ה, בכדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה.

^ב כשחל יום א' דר"ה בשבת, גם אין תוקעין בער"ה כיון שאומרים זכרון תרועה, הוי כמו תקיעה. משנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק כ"ד) שעה"צ (ס"ק ל"ה).

תקיעה להתלמד, לטעם מהר"א טירנא בכדי לערבב השטן, אין לתקוע כלל, אבל המג"א ס"ק י"ד כתב שמותר, דדי שמפסיקין בבית הכנסת. ובאר"ר (ס"ק ד') כתב מס' אמרכל משמע דלהתלמד מותר בחדר סגור. א"א (ס"ק י"ד).

^ב ס' כל בו (סי' ס"ד). רמ"א (סי' תקפ"א). ובמשנ"ב (שם ס"ק ז"ך). דביה"ק הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה נתקבלה שם יותר, ויבקש מהשי"ת שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר, ויקף הקברים ויתן צדקה.

דרש (מהר"ל) שכל אדם ילך לבית הקברות להשתטח על קברי צדיקים בערב ראש השנה.

^ב שו"ע (סי' תקפ"א סעיף ד'). הטור (סי' תקפ"א) מביא מדרש (רבה דברים ב' טו) אדם שיש לו דין לובש שחורים וכו' לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינם כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם – שערם ומחתכין צפרניהם ואוכלים ושותים ושמים בראש השנה לפי שידועים שהקב"ה יעשה להם נס. משנ"ב (ס"ק כ"ה).

^ד ט"ז (שם ס"ק ה') ממחר"ש, מביאו משנ"ב (שם ס"ק כה)

^ה בס' זכרון טוב שהרה"ק מהר"י מנעשכ"ז סיפר שהרבי מלובלין היה מחלק סכינים בר"ה למקורבים לסגולה על הפרנסה כמו שאומרים 'חותך חיים לכל חי' וכמ"ש פותח את ידיך ס"ת חית'ך, וכן מובא משמו להיות בר"ה בכיסו סכין חד וחלק מטעם הנ"ל. ובס' סגולת ישראל (אות ר') בשם מהר"א מזידיטשוב שיקנה כל אחד סכין חדש בער"ה וישחיונו כסגולה לפרנסה לכל השנה.

^ו שו"ע (סי' ש"מ סעיף י"ד). בהפרדת דפים מחוברים יתכן חשש תיקון מנא.

פרק ה התרת נדרים

התרה בער"ה

י. בערב ראש השנה נהגו לערוך התרת נדרים^{טז}.

חומר נדרים

יא. בהיות חומר עוון נדרים גדול מאוד, לכן מתירים נדרים בימי הדין^{עח}.

התרה לשעבר מודעה לעתיד

יב. בנוסח של התרת נדרים, מתירים הנדרים של העבר^{טט}, ומוסרים מודעה לעתיד שיהא בלי נדר^פ.

חרטה ופתח היתר

יג. במשך השנה כשידוע לו שנדר, יעשה התרה בפני שלשה בחרטה ופתח, ולא יסמוך על התרת ער"ה^{פא}.

התרה בשלשה

יד. מתירין בפני שלשה אנשים, אפילו הדיוטות, בגדר גמרי וסברי, היינו שאם ילמדו עמהם אחרים את ההלכה, יבינו. וגם שיוודעים לפתוח פתח^{פב}.
וצריך שיהיו ממולאי זקן^{פג}.

= ----- מקורות וצינונים ----- =

^{טז} במס' נדרים (כ"ג:) הרוצה שלא יתקיימו נדריו וכו', יעמוד בר"ה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל. של"ה ריש מס' יומא. מטה אפרים (סי' תקפ"א סעיף מט).
ומזה נתפשט לומר כל נדרי בערב יו"כ, כמבואר בטוש"ע (סי' תרי"ט א')

^{עח} אלף המגן סי' תקפ"א (ס"ק ק"ב)

^{טט} וידע שיועיל התרה רק לנדרי עצמו אבל לא למה שהשביעו חבירו ראה אלף המגן (תקפ"א ק"ב).

^פ מסירת מודעה זאת לא תועיל רק כשלא יהא זכור המודעה הזאת בשעת הנדר, שו"ע יו"ד (סי' רי"א סעיף ב') אלף המגן (שם). משנ"ב סי' תרי"ט (ס"ק ב')

^{פא} עי' שו"ע יו"ד (סי' רכ"ח סעיף יד).

^{פב} שו"ע יו"ד (סי' רכ"ח א'). ועיי' ש"ך ס"ק ג'. ודי שאחד ידע לפתוח פתח וילמד לחבירו.

^{פג} רעק"א חידושי שו"ע (סי' רכ"ח ג'), דבנדרים לא סומכים אחזקה דרבא כיון דמידי דאסורא הוא. תשו' שבט הלוי (ח"ד סי' נ"ד ד'). בס' תשובות והנהגות (ח"א סי' של"ז) דעתו דבהתרת נדרים בער"ה, די בגדול בן י"ג שנה, כיון שאינו מפרט ואינו מתיר כל הנדרים, אינו כדן התרת נדרים מה"ת שצריך דוקא חתימת זקן.

גדר נתמלא זקנו, כתב הסמ"ע בחו"מ (סי' ל"ה ס"ק ד') דהיינו שיש ריבוי שער בזקנו, אף שהם קטנים מאוד. מביאו משנ"ב (סי' ט"ל ס"ק ג').

קרובים

טו. המתירים, מותר להם להיות קרובים לנודר, וכן זה לזה^{טז}.

בעל בגדר אשתו

טז. אבל בעל לא יצטרף עם עוד שניים להתיר נדרי אשתו^{טז}.

מתירים יושבים

יז. נוהגים שהמתירים יושבים, והמבקש התרה עומד בשעת התרה^{יז}.

הבנת הנאמר

יח. המבקש להתיר נדרו, יבין מה שהוא אומר^{יח}.

שליחות להתרה

יט. אין הנודר יכול לעשות שליח להתרת נדרו, וצריך לבוא בעצמו לפני המתירין^{יט}.
אשה עושה את בעלה שליח להתיר נדריה^{יט}.

נשים בהתרת נדרים

כ. בערב ראש השנה, אין הנשים עורכות התרת נדרים, וסומכות על אמירת כל נדרי בליל י"ב^כ.

בן י"ב שנה

כא. קטן בן י"ב שנה, מופלא סמוך לאיש, או קטנה בת י"א שנה שנדרו, חל הנדר ונראה שאפשר להתיר^{כא}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{טד} שו"ע סי' רכ"ח סעיף ג'.

^{טה} שו"ע סי' רל"ד סעיף נ"ז.

^ס ש"ך סי' רכ"ט (ס"ק ט').

^{סא} כפה"ח (תקפ"א צ"ט) ולא כמו שחושבין הע"ה שהוא איזה תחינה. וראיתי מהיראים שאינם מבינים בלה"ק שאומרים הנוסח של התרת נדרים בלשון לע"ז, ח"א (כלל קל"ה אות ח').

^{סב} שו"ע סי' רכ"ח (סעיף ט"ז) וברמ"א שם. במקום הדחק, ניתן להתיר דרך הטלפון תשו' משנת יוסף (חי"ד סי' שי"ד).

^{סט} שו"ע סי' רל"ד (סעיף י"ז). ובערב ראש השנה אע"פ שיכולה לעשות בעלה שליח, כתב שבט הלוי שלא שמענו אצלנו מי שנוהג כן. ובס' תשובות והנהגות (ח"א סי' של"ז) כתב שיכול לכלול את אשתו בנוסח התרת נדרים בער"ה.

^ז רעק"א בגליון שו"ע יו"ד (סי' רכ"ח ג') דהתרת נדרים הוא דווקא בפני שלשה אנשים, ומטעמי צניעות. שבט הלוי. תשובות והנהגות (ח"א סי' של"ח)

^{צא} שו"ע סי' רל"ג שנדריהם נדר, תשו' שבט הלוי (ח"ה סי' ככ"ט ג'), ממשנה למלך (פ"ב דניירות הל' י"ז) מסתפק אם שייך התרה.

אבל בערב ראש השנה, אין נוהגין לעשות התרת נדרים לפני בר מצוה^{צב}.

זהירות מנדר

כב. יהא אדם זהיר לא לנדור שום דבר, ואפילו כשמבטיח צדקה יאמר בלי נדר^{צג}.

ביטול מנהג ארעי

כג. אם רוצה לבטל מנהגו בפעם זו בלבד, עקב חולשה כאב, וכשיבריא יחזור למנהגו, אין צורך בהתרה.

אבל אם רוצה לבטל מנהגו בקביעות, צריך התרה^{צד}.

התרה עד ערב יו"כ

כד. אם לא עשה התרת נדרים בערב ראש השנה, יעשה בין ר"ה ליום הכיפורים^{צה}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{צב} שערים המצויינים בהלכה (סי' קכ"ח כ"ד). דברי משה (סי' ס"ו). הליכות שלמה (פ"א הע' 38).

^{צג} שו"ע (סי' ר"ג סעיף ד'). תשו' שבט הלוי (ח"ד סי' קכ"ה).

^{צד} דגול מרובה יו"ד (סי' רי"ד) ש"ך (ס"ק ב'). משנ"ב סי' תקפ"א (ס"ק י"ט). שעה"צ (שם ס"ק ל"ג)

^{צה} של"ה הק' (מס' יומא עמוד התשובה אות ב'), כן נהג החתם סופר. מנהג ויוניץ ביום י"ג מדות.